
WERONIKA KISZENIA

RODZINY POLSKIE W IRKUCKU W LATACH 50-70. XIX WIEKU

Przez wielolecia związków polsko-zaurskich przewijają się różne wątki dotyczące Syberii w historii i kulturze narodu, wkładu Polaków w poznanie kultury jej autochtonicznych etosów, działalności gospodarczej, dziejów Kościoła katolickiego, dobrowolnej emigracji na Syberię i inne. Tropieniem tych zróżnicowanych powiązań zajmują się współcześnie także badacze rosyjscy, z różnych ośrodków akademickich, przede wszystkim z zaurskich rejonów – Czyta, Irkuck, Jakuck, Južno-Sachalińsk, Nowosybirsk, Omsk, Tiumeń, Tomsk. Nie szczędząc czasu i wysiłku dążą oni do ukazania bogatej faktografii z tym związanej, będącej zarazem świadectwem wyjścia poza martyrologiczny krąg związków polsko-syberyjskich.

Bardzo istotny jest w tych opisach kontekst historyczny, który kształtował pierwsze związki polsko-syberyjskie, a także późniejsze ich fazy stanowiące jedno z ogniw długiego łańcucha historii Syberii w dziejach narodu polskiego. Mimo oczywistych postępów stan tej wiedzy jest nadal niezadowolający. Choć z drugiej strony informacje z tego zakresu zaistniały już pełniej w świadomości szerszego kręgu badaczy polskich i rosyjskich. Faktografia tego rejestru nie sytuuje się w sferze zapomnienia i coraz częściej pojawia się jako temat badawczy historyków rosyjskich, zwłaszcza z syberyjskiej części Rosji, podejmowany niejednokrotnie we współpracy z historykami polskimi.

Ten wspólny trud prowadzi po słabo jeszcze rozpoznanych, ale ważnych ścieżkach i zakątkach polskiej diaspory za Uralem. W różny sposób oswajała się on z nowymi warunkami społecznymi, różne okoliczności wyznaczały te role i miejsca, a badacze związków polsko-syberyjskich zebrali już oraz uporządkowali szereg faktów z tym związanych. Problemy te powoli zdomawiają się w katalogu tematów badawczych, a nieliczne jak do tej pory publikacje kreują nowe związki Polaków z Syberią. Trzeba zatem kontynuować tę tematykę ukonkretniającą dzieje polskiej diaspory za Uralem, a dostępność do XIX-wiecznych źródeł znajdujących się w syberyjskich archiwach przybliżyła te problemowe obszary słabo dotychczas rozpoznane.

Publikacje z tego zakresu poszerzają znakomicie myślenie o „syberyjskim stereotypie” oraz pokazują udział Polaków w badaniach i zagospodarowywaniu Syberii, niekwestionowany także przez historiografów rosyjskich. Oprócz tej faktografii ważny jest również zawarty w tych opracowaniach opis kontekstu historycznego ukazującego jedno z ogniw długiego

łańcucha związków polsko-syberyjskich, co więcej widzianych oczyma rosyjskich historyków mających łatwiejszy dostęp do syberyjskich archiwów. Często w archiwalnych dokumentach odnaleźć można „tematy i krajobrazy” z życia zesłańców, ich małżeństw z Rosjankami, a bywało nieraz, że z Jakutkami czy Buriatkami. Zaznaczyć jednak należy, że skomplikowany był dla nich proces asymilacji kulturowej, życie trudne, pełna rozczarowań i różnych porażek wynikających z odrębności językowej, zwyczajów i obyczajów oraz wiary katolickiej. Rzec można, że w większości było to bytowanie, w którym przeplatały się smutki i nadzieje, nieraz macierzyństwo, życie wypełnione rytmem codzienności, troski i tęsknoty za bliskimi w kraju ojczystym.

Zróznicowane rejestry tej faktografii, w połączeniu z pamiętnikarskim zapisem ukazują ogrom doświadczeń oraz poszerzają wiedzę o dziejach Polaków na Syberii. W historycznym tle tej problematyki osadza się również wiele osobistych doświadczeń zesłańców, których losy tchną wielością trosk, zmartwień, niepowodzeń, a nieraz, jakże jednak rzadko i sukcesów. W historycznym obrazie tych związków osadzone są dzieje polskich rodzin, których losy, jakby naturalnie stały się pochodną zesłań i historycznych powiązań Polaków z syberyjską ziemią. Znane są fakty, że nieraz do zesłańców przyjeżdżały ich żony, a bywało nieraz i tak, że otrzymywały one zgodę na odbycie zesłańczej drogi razem z małżonkiem lub narzeczonym, przez co jakby naturalnie, logiczną konsekwencją tych faktów były mieszkające na Syberii polskie rodziny. Przypomnijmy tu, że nieraz małżeństwa zawierane na wygnaniu przez polskich zesłańców z Rosjankami traktowano jak złamanie kodeksu honorowego. Powszechnie wiadomo, że w środowisku zesłańców wywodzących się ze zniewolonego kraju obowiązywały niepisane normy krytykujące osoby zawierające małżeństwa z innowiercami. Każdego, kto złamał ten kodeks, traktowano jako zdradę polskość i nierzadko otaczano infamią. Pisał o tym Benedykt Dybowski w odniesieniu do tzw. małżeństw mieszanych podkreślając, iż „na duszę polskiego patrioty ożenienie się z Rosjanką, działa zabójczo, a wyjątki od tego prawa są niezmiernie rzadkie”¹.

Nie wnikając w to, czy udało się pokoleniu zesłańców postyczniowych dotrzymać tej samej moralnej zasady, którą zachowało pokolenie powstańców listopadowych, warto przytoczyć jego słowa: „najważniejszym złem jest połączenie legalne lub nielegalne polskich zesłańców z Sybiraczkami”². We wszystkich przypadkach ojczyzna traciła swoje dzieci. Dlatego priorytetowe było pytanie, jak ratować te pokolenia, zagrożone całkowitą asymilacją, w której ginęło wszystko to, co polskie – język, kultura i religia. Zadanie tym bardziej trudne, że postawa prorosyjska czy wręcz zrusyfikowanie, ułatwiało zrobienie kariery, osiągnięcie wyższej pozycji społecznej, uzyskanie zaszczytów. Dla koniunkturalistów czy nawet osób, które z różnych względów chciały lub musiały pozostać w Rosji, być może szczytne ideały miały mniejsze znaczenie. Wystarczy wspomnieć gubernatora Aleksandra Despot-Zenowicza, fabrykanta, Alfonsa Kozieł-Poklewskiego czy wielu innych. Jednak dla osób,

¹ B. Dybowski, *Pamiętnik dra Benedykta Dybowskiego od roku 1862 zacząwszy do roku 1878*, Lwów 1930, s. 512.

² B. Dybowski, op. cit., s. 176.

które trafiły tam nie z własnej woli, wyczulonych na sprawę narodową, liczących na powrót do kraju, akceptacja rosyjskich zasad była źródłem poważnych rozterek. Ci musieli przestrzegać reguł i bronić się przed wynarodowieniem. Sprawa nie była łatwa i wymagała wielu wyrzeczeń. Wspomnę tu tylko o dwóch sprawach, wywołujących dezaprobatę dla zachowań odstępców. Przykłady znajdziemy w pamiętnikach konarszczyka Juliana Sabińskiego. Ten považany za niezłomność zasad zesłaniec pisał o „niecnym postępku Terleckiego, który znieważając najświętsze powinności dopuścił się na koniec zbrodni odszczepieństwa i niedawno przeszedł publicznie na wyznanie cerkwi moskiewskiej. Hańba i wzgarda nikczemnemu odstępcy”. Z ostrą reprimendą wystąpił też Sabiński wobec Zenona Elsnera, który ożenił się i „przeszedł na szymatyckie wyznanie”³

Sąd ten można uznać za zbyt drastyczny i czy można wysuwać z niego wnioski uogólniające, wynikające z informacji B. Dybrowskiego oraz innych pamiętnikarzy. To niemal personifikujące według niego „zło małżeństw z Sybiraczkami” wynika zapewne z uproszczeń, co nie oznacza, że w niektórych przypadkach małżeństwa te uważano za nieodpowiednie. Wspomnijmy tu jeszcze, że w sytuacji owych „małżeństw mieszanych”, gdy kobieta pragnęła pielęgnować tradycje polskie oraz wychowywać dzieci według obyczajów i poglądów męża Polaka, nie była poddawana zbyt surowej krytyce. Przykładem może służyć małżeństwo Józefata Andronowskiego z Rosjanką. Po latach ich syn Maksymilian wspominał, iż „był to dom kultywujący polskie tradycje, a pod koniec XIX wieku oprócz prowadzenia biblioteki prunumerowali oni czasopisma, np. „Kłosa”, „Tygodnik Ilustrowany”, „Wędrowiec”. „Bluszcz”⁴. W większości przypadków starano się jednak przestrzegać zasady zawierania małżeństw z katoliczkami, co znajduje potwierdzenie w kościelnych księgach parafialnych.

Niewątpliwie kobiety służyły wygnańcom nieocenioną pomocą. To dzięki ich inicjatywie odbywały się święta narodowe, religijne i rodzinne, które dodawały splendoru i wzniosłych przeżyć zesłańcom. Oprócz organizacji rozmaitych imprez i świąt religijnych, kobiety zajmowały się różnymi sprawami organizacyjnymi, a mianowicie: podziałem przesyłek z kraju, przekazywaniem listów i przesyłek do domu. Trzeba tu dodać, że życie towarzyskie kolonii zesłańczej nie ograniczało się do samych tylko rodzin. August Iwański pisał o kobietach, że „[...] były one osłoda w życiu nie tylko mężów, ale bezdomnych, co się do ich gniazd tulili. Nie starczyłoby mi superlatywów, gdybym chciał cnoty ich opiewać”⁵.

Wiadomości o polskich rodzinach w Irkucku, Tomsku a także w innych miastach gdzie (były parafie katolickie znajdują się głównie w dokumentach sporządzanych) w parafiach katolickich przechowywane są dokumenty sporządzone od końca lat 60. XIX wieku. Informacje o uroczystościach rodzinnych: ślubach, weselach, chrzcinach, pogrzebach czy imieninach zawarte są głównie w metrykach prowadzonych przez kościół katolicki. Najwcześ-

³ J. Sabiński, *Dziennik syberyjski*, Warszawa 2009, t. I, s.79, t. II. S. 299

⁴ M. Chrostek, *„Jeśli zapomnę o nich”*. Powikłane losy polskich więźniów politycznych pod zaborem rosyjskim, Kraków 2009, s. 343.

⁵ A. Iwański, *Pamiętniki 1832-1876*, Warszawa 1968, s. 217

niejsze zachowane metryki ślubne kościoła katolickiego pochodzą z lat pięćdziesiątych XIX wieku. Są one jednym z wiarygodniejszych i istotniejszych źródeł dostarczających informacji o miejscu urodzenia, wieku, narodowości, zawodzie małżonków, a poza tym nierzadko zamieszczają wzmianki o rodzicach i świadkach uroczystości. W oparciu o nie można też (poznać) dostrzec różnice wieku w małżeństwach osób o nierównym statusie społecznym czy też poznać najbardziej popularne imiona, nadawane dzieciom urodzonym w Irkucku. Warto tu dodać, że częstym zjawiskiem był przyjazd z kraju kobiet do zesłańców przebywających na Syberii. Taki odważny krok można porównać do czynu żon dekabrystów, które również opuszczały swoje domy, aby być razem z mężami. W latach 50. XIX wieku zaledwie kilka rodzin wyznania katolickiego przebywało wówczas w Irkucku. Zgodnie z metryką ślubną w ciągu pierwszych pięciu lat drugiej połowy XIX wieku w irkuckim kościele katolickim zawierali małżeństwa przeważnie ludzie zamożni: urzędnicy, wojskowi i inżynierowie górniczy, z których większość przyjechała z dawnych ziem Rzeczypospolitej lub europejskiej części Imperium Rosyjskiego.

Podam tu przykłady małżeństw zawartych w latach 50. XIX wieku: w dniu 9 czerwca 1850 roku odbył się ślub chorążego wojska liniowego batalionu syberyjskiego Aleksandra Ostaszewskiego (27 lat) z córką urzędnika irkuckiego Matroną Zaborowską (21 lat) wyznania prawosławnego⁶; następnie 26 czerwca 1851 roku sekretarza kolegiального Jana Jaworskiego (36 lat) z córką kupca irkuckiego (pochodzącego z Rygi) Julią Jochanson (23 lata) wyznania luteranckiego⁷; w dniu 8 listopada 1853 roku urzędnika irkuckiego Bolesława Kukiela (23 lata) z córką podpułkownika z grupy „inżynierów górniczych”, Kibejmenową (19 lat) wyznania prawosławnego⁸. W sumie w latach 50. XIX wieku zawarto w irkuckim kościele katolickim 28 małżeństw⁹. Z upływem czasu ich liczba stopniowo wzrastała: w latach 60. wynosiła ona ponad 60 małżeństw¹⁰, a w latach 70. zwiększyła się do 80¹¹.

Zgodnie z zapisami archiwalnymi w latach 1856-1857 w Irkucku mieszkało 125 osób wyznania katolickiego, a wśród nich między innymi: urzędnik Dominik Sipowicz (29 lat) i jego żona Katarzyna (24 lata), nauczyciel Gałdyński, jego żona Julia i troje dzieci, Władysław Rabcewicz (45 lat) i jego żona Katarzyna Niepokójczycka (41 lat), która przyjechała do narzeczonego z Wilna wbrew woli swoich rodziców; mieli czworo dzieci (Władysław (12 lat), Idalia (8 lat), Stefania (6 lat), Helena (4 lata) oraz Stanisław Grankowski (61 lat) i jego żona Elżbieta (43 lata). Wśród parafian zarejestrowano kilka kobiet: nauczycielkę Helenę Zarzycką (26 lat), Konstancję Tolińską (żonę malarza Karola Tolińskiego), Antoninę Korżewnikową (50 lat), Agatę Krasawinę (56 lat), Warwarę Czernaomorcową (43 lata) i Konstancję Chabarową (42 lata)¹².

⁶ Ф. 297 Оп. 1 Д. 7, Л., 1. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.

⁷ Ф. 297, Оп. 1, Д. 7, Л. 1. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.

⁸ Ф. 297, Оп. 1, Д. 7, Л. 4. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.

⁹ Ф. 297, Оп. 1 Д. 7, Л. 1-14. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.

¹⁰ Ф. 297, Оп. 1 Д. 7, Л. 14-47. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.

¹¹ Ф. 297 Оп. 1 Д. 45, Л. 35-9.2. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

¹² Ф. 297, Оп. 1, Д. 16, Л. 7. Списки прихожан иркутского римско-католического прихода за 19 марта 1854-1858 гг.

Spośród 125 irkuckich katolików, 17 osób mieszkało w irkuckim domu rzemiosł mieszczącym się przy więzieniu¹³. Zatrudniano tam więźniów, posiadających znajomość różnych rzemieślniczych zawodów, ze względu na to, że w tym czasie w Irkucku chronicznie brakowało wykwalifikowanych robotników. W 1856 roku w domu tym rzemiosł mieszkało około 26 osób wyznania katolickiego. Wśród nich były dwie rodziny: Mateusz Juskiewicz (43 lata) i jego żona Agnieszka (36 lat) oraz Piotr Murzynowski (54 lata), jego żona Katarzyna (43 lata) oraz czworo dzieci: Jan (15), Michał (14), Magdalena (7 lat) i Anna (5 lat)¹⁴.

W miarę upływu lat zwiększała się liczba kobiet mieszkających w Irkucku, które przyjeżdżały do przebywających tam zesłańców, pozostających tu po odbyciu orzeczonej kary. Jeżeli w 1858 roku w Irkucku: liczba osób wyznania katolickiego stanowiła 190 osób (112 mężczyzn i 85 kobiet); to w 1864 roku w mieście już zamieszkiwały 254 osoby (156 mężczyzn i 98 kobiet); w 1868 roku w Irkucku znalazło się 908 osób (795 mężczyzn i 113 kobiet). Największą liczbę zarejestrowano w 1874 roku, wynosiła ona 1129 osób (818 mężczyzn i 311 kobiet)¹⁵.

W stosunku do przedstawicieli innych religii, pomijając tu prawosławie, katolików w mieście było stosunkowo niedużo. Dokonany przez władze irkuckie spis ludności osób wyznających inną wiarę z 1865 roku dowodzi, że w Irkucku i okręgu irkuckim mieszkało około 682 mężczyzn i 186 kobiet wyznania katolickiego. W porównaniu z innymi wyznaniem mniej, niż katolików w Irkucku było muzułmanów i Żydów. Największą liczbę stanowiły osoby praktykujące szamanizm: 9093 mężczyzn i 8037 kobiet, nad drugim miejscem znajdowali się wyznawcy lamaizmu – 3167 mężczyzn i 2965 kobiet, dalej byli muzułmanie – 687 mężczyzn i 179 kobiet, potem katolicy, liczba wyznawców judaizmu stanowiła 213 mężczyzn i 137 kobiety ostatnie zaś miejsce zajmowali luteranie – 9 mężczyzn i 3 kobiety¹⁶.

Jak wynika z analizy metryk ślubnych¹⁷ przytłaczająca większość małżeństw katolickich należała do jednej narodowości. Potwierdza to porównanie nazwisk, miejsc urodzenia małżonków oraz informacji o rodzicach – w większości obydwójce byli Polakami. Rzadziej spotykano małżeństwa, w których małżonkowie to katolicy z krajów bałtyckich lub z innych krajów Europy Zachodniej. Rzadko zawierane były małżeństwa z osobami innego wyznania. Wymienię tu, jako przykład związek małżeński zawarty dnia 25 lipca 1866 roku przez Józefa Wilczyńskiego (43 lata) z guberni radomskiej, powiatu koneckiego z Marią Paronen (40 lat), luteranką, z guberni wyborskiej, powiatu fryderykowskiego. Oboje pochodzili ze stanu chłopskiego¹⁸.

¹³ Н. Бубис, *Иркутский тюремный замок*, „Земля Иркутская”, 1998, nr 10, s. 52. Dom rzemiosł powstał w 1899 roku w Irkucku.

¹⁴ Ф. 297, Оп. 1, Д. 16, Л. 29 об. Списки прихожан иркутского римско-католического прихода за 19 марта 1854-1858 гг.

¹⁵ Ф. 297, Оп.1 Д. 29, л.20, 2, 10, 95. Ведомость о родившихся, бракосочетавшихся и умерших в 1858-1903 гг.

¹⁶ Памятная книжка Иркутской губернии на 1865 год, Иркутск 1865, с. 281

¹⁷ Ф. 297, Оп. 1, Д. 45. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

¹⁸ Ф. 297, Оп. 1, Д. 45, Л. 5. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

Nieliczne interesujące przykłady stanowią małżeństwa zawarte w latach 50-80. XIX wieku z potomkami polskich osadników lub zesłańców urodzonych w Irkucku. Z dokumentów wynika, że w dniu 22 listopada 1860 roku odbył się ślub mieszczanina irkuckiego Tomasza Kosińskiego (36 lat) i Julii (24 lata), obydwójce nie pamiętali imion swoich rodziców¹⁹; kolejne małżeństwo zawarto 26 czerwca 1867 r. między osiedleńcem urodzonym w gub. radomskiej pow. koneckiego Tomaszem Sałatą (38 lat) i urodzoną w gub. irkuckiej Marianną Probysz (18 lat), córką Wojciecha i Marianny²⁰; następne w dniu 24 lutego 1870 roku urodzony w Irkucku Augustyn Murzynowski (28 lat) zawarł małżeństwo z Konstancją Wołodkiewicz (21 lat) z Wilna²¹; w dniu 18 maja 1871 roku Maciej Lech (33 lata), urodzony w gub. kowieńskiej, który przebywał w Irkucku od 1868 roku zawarł ślub z Heleną Brydycką (18 lat) z Irkucka, córką Antoniego i Józefy Lachowskiej²²; w dniu 28 czerwca 1871 roku Dominik Geriatowicz (23 lata), który przyjechał do Irkucka w 1853 roku, a pochodził z gub. wileńskiej pow. wilejskiego poślubił Magdalenę Murzynowską (16 lat) z Irkucka²³; w dniu 24 października 1872 r. Józef Wolanin (30 lat), który przebywał w Irkucku od 1864 roku, a pochodził z gub. lubelskiej pobrał się z urodzoną w Irkucku Brygidą Probysz (20 lat) córką Wojciecha i Marianny²⁴. W dniu 2 października 1864 roku wychowanka przykościelnego przytułku 16-letnia Barbara Kotowska (nie miała matki, jej ojczymem był Tomasz Lisicki) za zgodą ks. Szwerwickiego wyszła za mąż za mieszczanina irkuckiego Piotra Podgórskiego²⁵. W okresie trzydziestu lat zawierających się między rokiem 1850 a 1880 XIX wieku, zawarto dwa małżeństwa, w których obydwójce małżonkowie urodzili się w Irkucku, a mianowicie w dniu 22 maja 1877 roku Józef Murzynowski (32 lata) syn Piotra i Katarzyny i Helena Łoszakowska (18 lat) córka Marcina i Adeli²⁶. A następnie w dniu 7 października 1879 r. wziął ślub Antoni Brydycki (20 lat) i Elżbieta Kowalska (17 lat)²⁷.

Liczba małżeństw zawartych z osobami z Europy Zachodniej była nieduża, przytoczę tu następujące przykłady: w dniu 22 stycznia 1861 roku obywatel Badena Jasper Mejer (33 lata) poślubił obywatelkę Francji Ludwikę

¹⁹ Ф. 297 Оп. 1 Д. 7, Л. 17. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.

²⁰ Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 13. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

²¹ Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 36. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

²² Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 49. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

²³ Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 51. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

²⁴ Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 59. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

²⁵ Ф.297, Оп. 1, Д. 20, л. 56-58-59; 60-63. Метрические и разные свидетельства родившихся и умерших с 1856 по 1868 год.

²⁶ Ф. 297 Оп. 1 Д. 45, Л. 85 об. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

²⁷ Ф. 297 Оп. 1 Д. 45, Л. 92. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

Christofor (35 lat)²⁸; kolejne małżeństwo zawarto w dniu 26 kwietnia 1863 roku między Kazimierzem Jaworskim (33 lata) i Włoszką z Rzymu Wiktoria Ferrini (33 lata)²⁹, a w dniu 28 stycznia 1869 roku obywatel Prus Ernest Felsmeirch (23 lata) ożenił się z obywatelką Imperium Austriackiego Terezą Klement (20 lat)³⁰.

Źródła również pozwalają na określenie stanu małżonków w grupie społecznej. W metryce zaobserwować można wszystkie warstwy społeczne, a w tym szlachecką, mieszczańską, chłopską, wojskową, rzadziej kupiecką. Wśród wymienionych kategorii dominującą przewagę mieli zesłańcy i osiedleńcy. „Okolo 2/3 małżeństw zawarto (było) między partnerami o równym statusie społecznym. Nieznaczna liczba przypada na małżeństwa między przedstawicielami stanu chłopskiego i szlacheckiego”³¹. Jednak niewykluczone, że do stanu chłopskiego w określonych warunkach mogli należeć ci zesłańcy, których pozbawiono prawa stanu przez sąd i przepisano do chłopów osiedleńców.

Począwszy od roku 1848 zachowały się metryki chrztu, dzięki którym możemy oszacować liczbę dzieci ochrzczonych w Irkucku, jednak nie zawsze podawano dokładne miejsce, w którym mieszkali rodzice dziecka. Sakramentu chrztu do 1855 roku przeważnie udzielał ks. Haciski, a od 1855 roku ks. Szwermicki. W latach 50. XIX ochrzczono około 10 dzieci, z których dwoje było potomstwem rodzin urzędników.

Pierwszy chrzest odbył się w dniu 28 maja 1854 roku. Udzielono go Stanisławowi Hildebrandtowi (ur. 8 maja 1854 roku) synowi naczelnika działu irkuckiego rządu gubernialnego Karla Hildebrandta (39 lat) i Marii z Belińskich, córki marszałka szlachty wileńskiej. Rodzicami chrzestnymi zostali: konarszczyk Julian Glaubicz Sabiński, żona generała Maria Tetnewska, w obecności świadków Aleksandra Belińskiego, Konstancji Olędzkiej, Stefana Dobricza i Katarzyny Rabcewicz³². Drugi chrzest miał miejsce 4 sierpnia 1859 roku w rodzinie naczelnika, sekretarza kolegijskiego Dominika Sipowicza i jego żony Kazimiery Kimont. Chrztu udzielono Jadwidze Julianie Wincencie Sipowicz (ur. 28 lipca 1859 roku). Rodzicami chrzestnymi zostali: kapitan artylerii Władysław Panasiewicz i żona pułkownika Helena Bortkiewicz³³.

W lat 50. XIX wieku urodziło się pięcioro nieślubnych dzieci m.in.: Ignacy Godzewicz (ur. 13 października 1857 roku). Jego matka Agnieszka Iwaszkiewicz Godzewicz była mieszczańką z Irkucka. Rodzice chrzestni

²⁸ Ф. 297 Оп. 1 Д. 7, Л. 18. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.

²⁹ Ф. 297 Оп. 1 Д. 7, Л. 63. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.

³⁰ Ф. 297 Оп. 1 Д. 45, Л. 27. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

³¹ М. П. Новоселова, Б. С. Шостакович, *Браки иркутских католиков (по документальным источникам 1870-1890-х годов)*, [w:] *Россия и Восток: взгляд из Сибири. Материалы и тезисы докладов к XI международной научно-практической конференции*, Иркутск 1998, с. 217.

³² ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 9 об. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874 гг.

³³ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 17. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874 гг.

to osiedlenie Mateusz Krasowski i mieszcanka Agnieszka Ludwik³⁴. Niestety 12 października 1861 roku Ignacy zmarł³⁵. Następnym dzieckiem z niepełnej rodziny był Siemion Szaktulew (ur. 29 listopada 1858 roku), jego matką była zesłana na osiedlenie Justyna Szaktulew. Rodzicami chrzestnymi byli Józef Małachowski i mieszcanka Urszula Pawłowska w obecności świadka Antoniego Brydyckiego³⁶. W dniu 17 lipca 1857 roku przyszło na świat kolejne dziecko mieszcanki irkuckiej Agnieszki Iwaszkiewicz Godzewicz – Magdalena. Chrzest odbył się 19 lipca 1857 roku, a rodzicami chrzestnymi byli Dominik Konkowicz i Amelia Łoszakowska³⁷. W latach 50. XIX przyszło na świat czworo dzieci w rodzinie osiedleńców Brydyckich³⁸, dwa w rodzinie osiedleńców³⁹, jedno w rodzinie zesłańców i jedno w rodzinie mieszczan⁴⁰.

W latach 60. XIX wieku w Irkucku urodziło się około 60 noworodków w tym w rodzinach zesłańców – 24 noworodki, osiedleńców – 10, w rodzinach urzędników – 4, mieszczan – 3, kozaków – 3, sporą liczbę stanowiły nieślubne dzieci – 15⁴¹.

W rodzinie urzędników Sipowiczów w dniu 24 maja 1861 roku odbył się chrzest Wincentego Sipowicza. Rodzicami chrzestnymi zostali Aleksander Moszyński i Elżbieta Klark w obecności świadków Józefa Małachowskiego i Władysława Malinowskiego⁴².

W rodzinie radcy dworu, naczelnika akcyzy wódczanej Jana Popławskiego i Jadwigi Węcowskiej w dniu 16 stycznia 1864 roku odbyły się chrzciny Jadwigi Bolesławy Popławskiej. Rodzicami chrzestnymi zostali Bolesław Węcowski (z gub. radomskiej) i Klementyna Sulikowska przy udziale świadków asesora kolegijskiego Wiktora Iwaszewskiego i jego żony Adelajdy⁴³. W dniu 22 lipca 1865 roku odbył się chrzest ich drugiego dziecka, syna Józefa Popławskiego. Tym razem rodzicami chrzestnymi zostali Piotr Borowski i Adelajda Iwaszewska⁴⁴. Ich trzecie dziecko przyszło na świat 28 maja 1867

³⁴ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 13. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874 гг.

³⁵ ГАИО, Ф.297, Оп. 1, Д. 20, л. 4. Метрические и разные свидетельства родившихся и умерших с 1856 по 1868 год.

³⁶ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 15. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

³⁷ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 17. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

³⁸ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 9 9-9об-14об. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

³⁹ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 10-15об. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

⁴⁰ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 7об. -13. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

⁴¹ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 19 об-73об. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

⁴² ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 22. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

⁴³ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 32. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

⁴⁴ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 42 об. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

roku, a rodzicami chrzestnymi zostały te same osoby⁴⁵. Według wspomnień B. Dybowskiego Popławszy stanowią wzór typowej rodziny polskiej, byli szanowani za wychowywanie dzieci, chodzenie do kościoła oraz za pomaganie swoim rodakom, gdy ci byli w potrzeb⁴⁶.

W dniu 16 stycznia 1866 roku odbył się chrzest Pauliny Borowskiej, córki mieszczan irkuckich Jana i Eleonory Balist. Rodzicami chrzestnymi byli Antoni Kamiński, Petronela Konkołowicz w obecności Franciszka Perkowskiego⁴⁷. Drugie dziecko tego małżeństwa urodziło się 17 listopada 1867 roku, a rodzicami chrzestnymi zostali Jan Jagmin i Barbara Podgórska, w obecności Władysława Gorbaczewskiego⁴⁸. Wspomnę tu jeszcze o dziecku rodziny Brydyckich, którego chrzest odbył się 4 września 1861 roku. Rodzicami chrzestnymi zostali osiedleńca Kazimierz Jachowicz i Magdalena Bartoszewicz przy obecności świadka Władysława Malinowskiego⁴⁹. W latach 1870-1874 w Irkucku urodziły się 54 noworodki, z których 36 w rodzinach zesańców, 9 dzieci nieślubnych, 3 w rodzinach urzędników, 3 w rodzinach osiedleńców, 2 w rodzinach mieszczan irkuckich, 1 w rodzinie chłopskiej⁵⁰.

August Iwański w swoim pamiętniku pisze, że oprócz Irkucka ważnym ośrodkiem polskiego życia rodzinnego było Usole. W latach 60 – pocz. 70. XIX wieku tzw. usolska warzelnia soli stała się miejscem przeznaczenia dla zesańców mających rodzinę. Zgodnie z relacją pamiętnikarza, było tam około 50 wygnańców familijnych⁵¹. Sam Iwański figuruje w metrykach kościelnych jeden raz. W dniu 19 października 1867 roku wraz z Michaliną Gruszecką zostali rodzicami chrzestnymi dziecka, urodzonego w Usolu. Rodzicami byli Wiktor Deko i Maria Przemyska (pierwsza żona, jego drugą żoną została Aleksandra Zarzycka)⁵². Z kolei B. Dybowski przytoczył nazwiska Polek mieszkających wówczas w Usolu. Były to: Bartoszewicz, hr. Bnińska, Gruszecka, Hofmeister, Lipoman, Lasocka, Łagowska, Łozińska, Rolke, Smoleńska, Wielhorska, Wolska, Oskierko, w tym skazane „do ciężkich robót” – Kirkorowa, Gudowska oraz panny Guzowski⁵³. Wśród najbardziej popularnych imion nadawanych dzieciom urodzonym wówczas w Irkucku były: Józef, Jan, Adam, Maria, Anna, Marianna, Magdalena, rzadziej natomiast: Bolesław, Stanisław, Waclaw, Kazimierz, Antoni, Klementyna, Leontyna,

⁴⁵ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 56, Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

⁴⁶ B. Dybowski, *O Syberii i Kamczatce. Część I. Podróż z Warszawy na Kamczatkę*, Warszawa 1912, s. 198.

⁴⁷ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 45 об, Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

⁴⁸ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 36, Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

⁴⁹ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 23, Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

⁵⁰ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 75-98, Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

⁵¹ A. Iwański, op. cit., s. 215.

⁵² ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 56, Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

⁵³ B. Dybowski, op. cit., s. 91.

Franciszek, Petronela, natomiast tylko dwoje nosiło imię Matylda, jedynymi zaś były Malwina i Honorata⁵⁴.

Decyzje o wyjeździe niektórych kobiet do mężów nie były łatwe, wynikało to z prawa, które zabraniało zabierać dzieci ze sobą. Nie zważając na to, Syberię wyjechała żona Adolfa Roszkowskiego – Antonilla z domu Pfaffiusów, która miała opinię mądrej żony oraz szczerzej i prostej osoby⁵⁵. Stworzyła ona na zesłaniu dom, który stał się ośrodkiem polskiej tradycji narodowych. 10 sierpnia 1844 roku powstał „Ogół”, organizacja kolonii polskiej mająca szczególnie ważne znaczenia dla konsolidacji i wzajemnej pomocy⁵⁶. Żony osiedleńców Franciszka Ksawera Michalska, Katarzyna Niepokojczycka, Łucja Rucińska, Ludwika Leśniewicz zajmowały się kasą „Ogółu”, pośredniczyły w przekazywaniu listów⁵⁷, a Antonilla Roszkowska udzielała korepetycji z języka francuskiego i muzyki mieszkańcom Irkucka Sabiński rekomendował Antonillę Roszkowską jako dobrą nauczycielkę rodzinie kupców irkuckich Mylnikowych. Społeczność przyjęła z radością jej kandydaturę. Później Olimpija Mylnikowa pozostawała w dobrych stosunkach z Roszkowską, jak tylko nauczyła się polskiego, to pisała do niej listy⁵⁸.

Na podstawie źródeł archiwalnych wiadomo, że w ciągu trzech ostatnich miesięcy 1839 roku do Irkucka przybyło około 30 zesłańców, w tym w dniu 29 października 1839 roku Adolf Roszkowski w wieku 31 lat przyjechał do Irkucka i znajdował się w tym mieście do wiosny 1845 roku. Po przybyciu wkrótce odesłano ich do Irkuckiej Warzelni Soli⁵⁹. Jego codzienna praca w tym zakładzie polegała wyłącznie na pilnowaniu pracujących tam zwykłych robotników. Wraz z kolegami Justynianem Rucińskim i ks. Narcyzem Jarzyną⁶⁰ dozorowali produkcję soli warzonej wydobywanej z roztworu soli kamiennej. W dniu 12 listopada 1839 roku do Irkucka przybył Joachim Leśniewicz, mając wówczas 45 lat. Wraz z Jackiem Gołyńskim zostali rychło wysłani do prac do gorzelni aleksandrowskiej⁶¹. Latem 1843 roku Joachim Leśniewicz zajął się dostawą drzewa na miejsce planowanej budowy gmachu Instytutu Panieńskiego w Irkucku, proszono go także o nadzór prac budowlanych, płacąc za to odrębne wynagrodzenie⁶².

By wyżywić swoje rodziny Joachim Leśniewicz i Adolf Roszkowski spekulowali. Sprzedawali w Irkucku towar sprowadzany z kraju. Adolf Roszkowski spekulował na cenach tytoniu tureckiego, gdyż był lepszej jakości i tańszy od moskiewskiego, zaś Leśniewicz z powodzeniem sprzedawał

⁵⁴ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

⁵⁵ J. Glaubicz Sabiński, *Dziennik Syberyjski*, t. I, Warszawa 2009, s. 493.

⁵⁶ F. Nowiński, *Polacy na Syberii Wschodniej. Zesłańcy polityczni w okresie międzypowstaniowym*, Gdańsk 1995, s. 244.

⁵⁷ F. Nowiński, op. cit., s. 159.

⁵⁸ J. Glaubicz Sabiński, t. II, s. 247, 467.

⁵⁹ ГАИО Ф. 24, Оп. 3, Д. 424, К. 16, Л. 233-237 об.

⁶⁰ J. Glaubicz Sabiński, op. cit., t. I, s. 180.

⁶¹ Ф. 24, Оп. 3, Д. 424, К. 16. Л. 226об.- 231. Сведения о государственных преступниках и польских мятежниках, находящихся в работе и на поселении в Восточной Сибири 16.07.1839-20.03.1840.

⁶² J. Glaubicz Sabiński, op. cit., t. I, s. 463.

przesyłane mu z Podola tytoń turecki i płótna cienkie, a do domu na sprzedaż wysyłał wyroby chińskie, futra, herbatę i inne rzeczy⁶³.

W dniu 19 listopada 1839 roku do Irkucka przybyli Wojciech Umiński (45 lat) i Julian Sabiński (40 lat). Odesłano ich do irkuckiej warzelni soli⁶⁴. Umińskiemu również towarzyszyła żona – Rozalia Umińska, którą określono jako dobrą, lecz pospolitą kobietę⁶⁵. Wiadomo, że z powodu choroby żona Sabińskiego nie podjęła decyzji o wyjeździe na Syberię.

Uczestnik powstania listopadowego Kazimierz Dombkowski przybył do Irkucka 10 sierpnia 1838 roku wraz z żoną i pasierbem Siemionem. Kazimierz Dombkowski pochodził z gub. lubelskiej. Wiadomo, że w 1860 roku utrzymywał się z zasiłku rocznego w 114 rubli 28 kop.⁶⁶ Po ukończeniu Uniwersytetu Moskiewskiego jego pasierb Siemion pracował w Irkuckim Instytucie Panien jako nauczyciel historii i języka rosyjskiego⁶⁷. W 1861 roku Kazimierz Dombkowski postanowił wrócić do kraju, ale podczas pobytu w Moskwie otrzymał przykrą wiadomość, że wszyscy jego krewni w kraju już nie żyją, dlatego zatrzymał się w Irkucku⁶⁸.

Z powodu braku źródeł archiwalnych trudno dokładnie oszacować liczbę przybywających w Irkucku rodzin i ustalić rodzaj ich zajęć. Gdy znajdujemy wzmianki o rodzinach, to mają one bardzo ograniczony charakter. Oto przykład: z księgi kościelnej znany jest fakt, że w dniu 7 sierpnia 1856 roku zmarła żona osiedleńca Włodzimierza Mackiewicza⁶⁹. Inny przykład mówi o znajdującej się na osiedleniu Marii Burtkiewicz, która złożyła wniosek o zezwolenie na zawarcie ślubu⁷⁰. Więcej jest informacji dotyczących życia rodzinnego zesłańców postyczniowych. Oprócz źródeł archiwalnych istnieje bogata literatura wspomnieniowa, która opisuje życie rodzinne zesłańców w Irkucku widziane oczyma towarzyszy wygnania.

Niezwykle interesującym faktem jest to, że do Irkucka wraz z mężem Bolesławem Łozińskim trafiła Konstancja Kraszewska Łozińska – córka polskiego pisarza Józefa Ignacego Kraszewskiego⁷¹. Podczas pobytu w irkuckiej warzelni soli w dniu 8 lipca 1865 roku przyszło na świat dwóch synów – Józef Wacław i Czesław Wincenty Łozińscy. Sakramentu chrztu udzielił ks. Tyburcy Pawłowski, a rodzicami chrzestnymi zostali dobrze znany

⁶³ J. Glaubicz Sabiński, t. I, s.154; J. Glaubicz Sabiński., t. II, s 172-173; F. Nowiński, op. cit., s. 154.

⁶⁴ Ф. 24, Оп. 3, Д. 424, К. 16. Л. 235об.-240. Сведения о государственных преступниках и польских мятежниках, находящихся в работе и на поселении в Восточной Сибири 16.07.1839-20.03.1840.

⁶⁵ Glaubicz Sabiński, t. I, s. 463.

⁶⁶ Ф.24, Оп. 3, Д. 56, К. 36, Л. 86-87об. Списки о политических преступниках и лицах, состоящих под надзором полиции по Восточной Сибири в 1860-1862 гг.

⁶⁷ Памятная книжка иркутской губернии на 1865 год, Иркутск 1865, с. 29.

⁶⁸ F. Nowiński, op. cit., s. 173.

⁶⁹ Ф.297, Оп. 1, Д. 20, л. 3. Метрические и разные свидетельства родившихся и умерших с 1856 по 1868 год.

⁷⁰ Ф.297, Оп. 1, Д. 20, л. 29. Метрические и разные свидетельства родившихся и умерших с 1856 по 1868 год.

⁷¹ J. Kalinowski, *Wspomnienia 1835-1877*, Lublin 1965, s. 118.

w Irkucku lekarz Józef Łagowski i hrabina Wacława z Sobańskich Bnińska przy udziale świadków Józefa Głębockiego i Antoniny Łazowskiej⁷². Bliźniaków żartobliwie określono Romulusem i Remusem.

W 1866 roku rodzina Łozińskich przeniósł się do Irkucka, gdzie posiadali nieruchomość i własną piekarnię. Konstancja Łozińska sama codziennie wypiekała chleb z kilku pudów mąki, żeby utrzymać rodzinę, ponieważ jej mąż nie był zdatny do jakiegokolwiek pracy fizycznej⁷³. Fascynowała go matematyka, podobno miał niezwykle talent do zapamiętywania cyfr i tablic logarytmicznych i rozwijał wielkie teorie naukowe, nie mając usposobienia do życia praktycznego⁷⁴. W dniu 12 kwietnia 1868 roku w Irkucku urodziła im się córka, którą nazwano na cześć żony pisarza Zofii z Woronowiczów Kraszewskiej – Konstancją Zofią. Chrztu udzielił ks. Szwermicki, a rodzicami chrzestnymi zostali Bronisław Mackiewicz i hrabina Wacława Bnińska przy udziale świadków lekarza Piotra Czekotowskiego i Marii Bnińskiej⁷⁵. Bolesław Łoziński zakończył swoje życie w 1869 roku w wyniku urazu, uderzył się o niski pułap syberyjskiego domu. Pochowano go na cmentarzu katolickim w Irkucku⁷⁶.

Pod koniec lat 60. XIX wieku w Irkucku mieszkał Maciej Smoleński ze swoją żoną i przybraną córką Urszulą, które przyjechały do niego na zesłanie⁷⁷. Według wspomnień Józefa Kalinowskiego pani Smoleńska oszczędzała na sobie dlatego, żeby pomagać potrzebującym zesłańcom⁷⁸. Benedykt Dybowski zapoznał się z całą rodziną w domu Sicińskich, z którymi Smoleńscy się przyjaźnili. Jak dowodzi jedna z metryk w dniu 19 czerwca 1866 roku, w Usolu Maciej Smoleński i Katarzyna Sicińska zostali rodzicami chrzestnymi córki zesłańca Juliana Morzyckiego i jego żony Marii Obuchowskiej⁷⁹. W swoim pamiętniku Dybowski scharakteryzował Macieja Smoleńskiego jako „do szpiku kości uczciwego obywatela ziemskiego starej daty, z przysłowiem „Panie dzieju”⁸⁰. Malarz Stanisław Wroński często odwiedzał rodzinę Smoleńskich i zajmował się ich córką Urszulką: czytywał jej poezję polską, mówił o swoich warszawskich studiach w Akademii Sztuk Pięknych, rysował Warszawę⁸¹.

Wspomniane wyżej małżeństwo Morzyckich uprawiało ogrodnictwo w Usolu na szeroka skalę, później przeniosło się do Irkucka. Żona Juliana, Maria z domu Obuchowska słynęła ze swojej piękności, a jej mąż bardzo ją

---

⁷² ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 42. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

⁷³ W. Danek, *Józef Ignacy Kraszewski. Zarys biograficzny*, Warszawa 1976, s. 234.

⁷⁴ W. Lasocki, op. cit., t. II, Kraków 1934, s. 138.

⁷⁵ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 60. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

⁷⁶ W. Danek, op. cit., s. 235.

⁷⁷ B. Dybowski, *Pamiętnik dra Benedykta Dybowskiego...*, op. cit., s. 286, 297.

⁷⁸ J. Kalinowski, op. cit., s. 118.

⁷⁹ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 46 об. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

⁸⁰ B. Dybowski, op. cit., s. 296-297.

⁸¹ B. Dybowski, op. cit., s. 297.

kochał. Zawsze zaspokajał wszystkie jej zachcianki, do tego stopnia, że gdy udawali się do znajomych wprzęgał się zamiast konia⁸².

Do Mackiewicza przyjechała utalentowana muzycznie Zawadzka z Wilna. Na ślub Mackiewicza zesłańcy zorganizowali wieczór muzyczny, chór do odśpiewania *Veni Creator*. Wzięli w nim udział Apolinary Świetorzecki, Czekotowska i wielu innych⁸³.

Doświadczenia rodzin zesłańców polskich były nieraz skrajnie odmienne: podczas gdy niektórzy dorabiali się na zesłaniu majątku, inni znajdowali się w trudnych sytuacjach finansowych. W tym przypadku zesłańcy mieli prawo zwrócić się do władz irkuckich, żeby im pomogli znaleźć rozwiązanie.

Z nieznanego powodu rodzinie Tańskich nie przyznano zasiłku rocznego, choć przynależeli do stanu szlacheckiego. Jednocześnie nie mogli niczego otrzymywać z kraju, bo skonfiskowano im majątek. W tej sytuacji Konstancja Tańska sprzedawała w Irkucku srebrne łyżki za 13 rubli. Jak udowodniała w swoim liście do władz irkuckich, ich wartość była niewątpliwie wyższa. W rezultacie w dniu 14 stycznia 1866 roku wystąpiła ona o pomoc materialną⁸⁴.

Jan Szczekowski trafił na zesłanie około 1864 roku i z nieznanых powodów przestał wysyłać listy do swojej rodziny, co z kolei zaniepokoiło jego żonę. W dniu 8 czerwca 1878 roku Oktawia Szczekowska napisała list do gubernatora Syberii Wschodniej Płatona Frederyksa z pytaniami, czy jej mąż nadal żyje i czasem nie ożenił się, albowiem do niej dochodziły różne plotki. Wspomniała przy tym, iż ostatni list od męża otrzymała 5 lat temu. W liście tym Szczekowski powiadamiał, że w wówczas zatrudniono go w cukierni kupca Nikołajewa, a poza tym więcej nie pisał. Już w październiku 1878 roku przygotowano odpowiedź dla zaniepokojonej żony, która brzmiała następująco: „Jan Szczekowski nadal mieszka w Irkucku, ma własną cukiernię, na zesłaniu nie ożenił się, ponieważ ma żonę w kraju”⁸⁵.

Oprócz trudności finansowych, z którymi nieraz borykali się zesłańcy, kolejnym problemem było wyznaczone przez władze miejsce ich osiedlenia po odbyciu kary. Przecież nie wszyscy osiedleni w wiosce mogli uprawiać rolę. W ogromnej większości brakowało im do tego wystarczających umiejętności. Z tego względu pojawiały się pewne kłopoty, szczególnie dla osób mających na utrzymaniu własne rodziny. Według wspomnień Benedykta Dybowskiego pozwolenie na osiedlenie się w Irkucku było przedmiotem starań wielu osiedleńców, tymczasem nie łatwo go uzyskiwano, a próśb zesłańców o zezwolenie na osiedlenie się w Irkucku władze otrzymywały niezmiernie dużo⁸⁶.

Niektórzy stracili prawo na zamieszkanie w mieście z powodu różnych występków. W dniu 29 listopada 1873 roku do urzędu irkuckiego zwróciła się

⁸² W. Lasocki, op. cit., s. 322.

⁸³ Z. Kowalewska, *Ze wspomnień wygnańca*, Wilno 1911, s. 183.

⁸⁴ Ф. 24, Оп. 3, Д. 44, К. 41, л. 218-207об.-219. О производстве пособия политическим преступникам, сосланным в Восточную Сибирь на поселение за последний польский мятеж из привилегированного звания за 1864, 1865, 1866.

⁸⁵ Ф. 24, Оп. 3, Д. 468, К. 2239, Л. 2-2об., Дело по прошению дворянки Октавии Щековской о сообщении ей сведений о муже её политическом ссыльном Иване Щековском.

⁸⁶ B. Dybowski, op. cit., s. 286

Ewdokia Zalewska z prośbą o zezwolenie na osiedlenie jej męża w Irkucku⁸⁷, gdzie wcześniej pracował on w bufecie w hotelu Markowskiego, lecz z powodu udziału w grze hazardowej zesłano go z Irkucka do wioski położonej w gminie Badajskiej. Jak zaznaczyła Zalewska, wygrał on w karty niemłą sumę u kupca kireńskiego Timofieja Tiumencewa⁸⁸ w domu Stanisława Gelwanowskiego⁸⁹. Niestety nie podano imienia Zalewskiego, sugeruję, że mowa o Aleksandrze Zalewskim. Ze spisu osiedleńców wynika, że w 1878 roku Aleksander Zalewski pracował jako dorożkarz w Irkucku.

A oto inny przykład. Z powodu pijaństwa i częstych awantur w mieście w czerwcu 1873 roku Jana Jelskiego przesiedlono do wioski. 10 sierpnia 1873 roku napisał list do urzędu irkuckiego, w którym informował, że miał zamiar ożenić się z Heleną Perriną oraz chciałby mieszkać w Irkucku i pracować w zawodzie kamieniarza i tynkarza⁹⁰.

W skomplikowanej sytuacji znalazła się rodzina Karola Płotnickiego, osiedlonego w wiosce położonej kilkadziesiąt kilometrów od Irkucka. Tymczasem jego żona z synem zamieszkała u swojej matki, wdowy radcy dworu Anny Grigorowskiej. W sierpniu 1874 roku teściowa Płotnickiego sporządziła prośbę do urzędu irkuckiego, aby jej zięciowi Karolowi Płotnickiemu pozwolono zamieszkać w Irkucku, gdzie mógłby zarobić na służbie u kupców⁹¹. Z listu osiedleńców za 1878 roku wynika, że prośbę rozpatrzono pozytywnie, ponieważ Karol Płotnicki przebywał w owym czasie w Irkucku⁹².

Podobna historia miała miejsce w rodzinie Olszewskich. W dniu 5 czerwca 1875 roku Maria Olszewska zwróciła się do urzędu irkuckiego z pisemną prośbą o osiedlenie jej męża w Irkucku, gdzie otwierała się możliwość pracy przy budowie szpitala wojskowego u inżyniera Sokrata Kossowicza. Pisała, że jej mąż osiedlony został w wiosce, podczas gdy ze względów zdrowotnych nie mógł uprawiać roli, a mieli dwoje dzieci⁹³. Prośbę o podobnej treści otrzymano od Jana Burczyńskiego w dniu 25 września 1875 roku przebywającego na zesłaniu wraz z żoną. Po zwolnieniu z prac z warzelnii w 1874 roku, został osiedlony w wiosce, lecz również nie umiał gospodarować⁹⁴.

---

⁸⁷ Ф.24, Оп.3, Д. 529. К. 2239, Л. 9об.-12. Дело о ссыльных проживающих в Иркутске в 1878 и 1879.

⁸⁸ Краткая энциклопедия по истории купечества и коммерции Сибири, т. 4, кн. 2, Новосибирск 1998, с. 29.

⁸⁹ Ф. 24, Оп. 3, Д. 348, К. 1795, Л. 417-417об. О дозволении политическим преступникам проживать в городах Иркутск и Красноярск за 1873 год.

⁹⁰ ГАИО. Ф. 24, Оп. 1, Д. 146, К. 45, Л. 29-34. Дозволение на поселение и вступление в брак политических преступников сосланных в Восточную Сибирь 1865-1867 гг.

⁹¹ Ф. 24, Оп. 3, Д. 364, К. 1798, Л. 340-340об.-341. О дозволении политическим преступникам проживать в городе Иркутске 1874-1875 г.

⁹² Ф. 24, Оп. 3, Д. 529. К. 2239, Л. 16об.-19. Дело о ссыльных проживающих в Иркутске в 1878 и 1879.

⁹³ Ф. 24, Оп. 3, Д. 374, К. 1802, Л. 118-119. О дозволении политическим преступникам проживать в городе Иркутске и Красноярске в 1875 г.

⁹⁴ Ф. 24, Оп. 3, Д. 374, К. 1802, Л. 167-167об. О дозволении политическим преступникам проживать в городе Иркутске и Красноярске в 1875 г.

Na zesłanie już w sędziwym wieku trafił Jan Kanty-Zarębski. Do Irkucka przybył 13 maja 1866 roku, a 18 kwietnia 1873 roku uzyskał status osiedleńca. W kraju był urzędnikiem pow. opoczyńskiego gub. radomskiej. W 1878 roku do urzędu irkuckiego zwróciła się jego żona Maria Zarębska z prośbą o amnestię. Informowała, że jej mąż zwracał się o pomoc i koniecznie chciałby zobaczyć się z rodziną. W kraju na ojca czekało trojga dzieci. Do błagań żony nieszczęsnego zesłańca dołączył się radca dworu Andrzej Zaremski, który wówczas służył w Przasnyszu. Złożył również pisemną prośbę w dniu 18 stycznia 1884 roku⁹⁵.

Niektórzy zesłańcy i członkowie ich rodzin źle znosili warunki klimatyczne na Syberii, w tych przypadkach zwracali się do władz syberyjskich o zezwolenie na przeniesienie się do innej miejscowości. Było tak w rodzinie lekarza, absolwenta Uniwersytetu Moskiewskiego Edwarda Łazowskiego. Przybył do Irkucka 24 lutego 1865 roku, w maju odesłano go do warzelni soli. Od 24 maja 1868 roku osiedlono go wraz z żoną Antoniną Tabeńską⁹⁶ i małymi dziećmi w okręgu kireńskim, gdzie ojciec pełnił obowiązki lekarza. Antonina Tabeńska również była zesłanką polityczną. Poznali się w drodze do miejsca odbycia kary. Tabeńska źle się czuła w okręgu kireńskim. W związku z tym Edward Łazowski wystąpił w dniu 12 września 1874 roku o zezwolenie na przesiedlenie się do Irkucka⁹⁷.

Metryki ślubne są ciekawe również pod tym względem, że pozwalają one na odtworzenie kontaktów towarzyskich pomiędzy rodzinami irkuckich Polaków. Nieraz odnotowany kilkakrotnie udział danej osoby w uroczystościach konkretnej rodziny nasuwa myśl, iż były to kontakty stałe i przyjacielskie. Potwierdza to następujący przykład. W 1869 roku do Irkucka przybył Józef Minkiewicz, a 2 czerwca 1874 roku w wieku 30 lat ożenił się z Romaną Ciesielską, która pochodziła z Warszawy⁹⁸. Po ślubie rodzina zamieszkała wraz z rodzicami Romany w Irkucku. Jej ojciec Józef Ciesielski sprowadził z Warszawy swoją żonę Wandę i dwie córki Romanę i Bronisławę. Znane bowiem jest pełne liryzmu wzruszające zdjęcie Józefa Ciesielskiego zrobione na wygnaniu przed przyjazdem jego rodziny⁹⁹. Na zdjęciu tym siedzi on przy stole i trzyma w ręku zdjęcia swojej żony i córek skierowane do obiektywu aparatu¹⁰⁰.

⁹⁵ Ф. 24, Оп. 3, Д. 457, К. 2238, Л. 1-12об. По прошению проживающей в Варшаве Марии Зарембской об испрошении помилования её мужу Ивану Канту-Зарембскому, сосланному за участие в польском мятеже в Сибирь. 1878 г.

⁹⁶<http://genealogia.okiem.pl/powstania/index.php?nazwisko=Tabeńska&dokladne=on>, (strona dostępna 04.05.2016).

⁹⁷ Ф. 24, Оп. 3, Д. 364, К. 1798, Л. 363-366 об. О дозволении политическим преступникам проживать в городе Иркутске 1874-1875 г.

⁹⁸ Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 76. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

⁹⁹ *Powstanie postyczniowe i zesłańcy syberyjscy. Katalog fotografii za zbiorów Muzeum Historycznego m. st. Warszawy*, cz. II., Warszawa 2005, s. 280.

¹⁰⁰ E. Kamińska, *Polscy zesłańcy, ich droga, życie i portrety. Na marginesie prac nad katalogiem fotografii syberyjskiej za zbiorów Muzeum Historycznego m. st. Warszawy*, Warszawa 1999, s. 255. [http://mazowsze.hist.pl/files/Almanach_Muzealny/PDF]

W metryce ślubnej zaznaczono, iż jego żona i córki zamieszkały w Irkucku w 1872 roku¹⁰¹. Tymczasem druga jego córka Bronisława Ciesielska w wieku 18-tu lat wstąpiła w związek małżeński w Irkucku 26 września 1872 roku. Jej wybrankiem został również rodowity warszawiak, 38-letni lekarz Kalikst Pawłowski, przy ślubie zatem asystowali Kazimierz Jaworski i Piotr Czarniecki¹⁰².

Z kolei Kazimierz Jaworski, jeden ze świadków ślubu Kaliksta Pawłowskiego i Bronisławy Ciesielskiej pracował w zawodzie lekarza w szpitalu w Irkucku. Pochodził on z Białystoku, na osiedleniu przebywał od 25 maja 1868 roku.¹⁰³ W dniu 26 kwietnia 1873 roku pojął za żonę Włoszkę Wiktoryę Ferrini (Vittorię) mając za świadków Pawła Landowskiego i Michała Kossowskiego¹⁰⁴.

W dniu 9 października 1869 roku, szlachcic z guberni mińskiej, Sylwester Tarasiewicz w wieku 28 lat ożenił się z Leokadią Różnowską. Świadcami ich ślubu zostali Romuald Płaskowski, Edward Czapski, Maurycy Merzniewski i Teodor Bartoszewicz¹⁰⁵. Po jakimś czasie stała się to dość liczna rodzina, albowiem mieli 6 dzieci. Przyjaźnili się ze wspomnianymi już rodzinami Minkiewiczów, Lechów i Brydyckich¹⁰⁶. Sylwester Tarasiewicz słynął w Irkucku z założenia kąpieliska na brzegiem rzeki Uszakowki¹⁰⁷.

Podczas pobytu w Irkucku Benedykt Dybowski i Stanisław Wroński odwiedzili grono przyjaciół, przebywających u rodziny Gorajskich. Jan Gorajski pochodził z guberni mińskiej. W wieku 30 lat ożenił się powtórnie w dniu 30 kwietnia 1874 roku z Józefą Wojewódką, która również pochodziła z tej samej guberni, a przyjechała do Irkucka w 1873 roku¹⁰⁸. Wcześniej spędzała czas w Irkucku, zgodnie ze relacjami Benedykta Dybowskiego starała się o nią wielu, mimo to, że była zakochana w doktorze Janie Swidzie¹⁰⁹. Jednakże Jan Swida powrócił do Litwy i tam ożenił się z córką swojego brata, Heleną Swidówną¹¹⁰. Natomiast wybrankę Józefy Wojewódzkiej – Jan Gorajski dość dobrze zarabiał i zarządzał handlem spirytusu u tzw. „króla Nierczyńska” kupca Butina. Co ciekawe, była to rodzina, która walczyła z piciem alkoholu

bez_tytulowych/Almanach_Muzealny-r1999-t2/Almanach_Muzealny-r1999-t2-s233-263/Almanach_Muzealny-r1999-t2-s233-263.pdf, dostęp 09.05.2016].

¹⁰¹ Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 57. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

¹⁰² Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 57. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

¹⁰³ Ф. 24, Оп. 3, Д. 374, К. 1802, Л. 131-132об. О дозволении политическим преступникам проживать в городе Иркутске и Красноярске в 1875 г.

¹⁰⁴ Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 63. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893. гг.; Ф. 297, Оп. 1, Д. 7, Л. 63. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.

¹⁰⁵ Ф. 297, Оп. 1, Д. 7, Л. 47. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.

¹⁰⁶ K. Sadurski, Dzieje Macieja Lecha i jego rodziny w latach 1838-1921, s.10 [http://zeslaniec.pl/54/Sandurski.pdf, dostęp 09.05.2016].

¹⁰⁷ *Powstanie postyczniowe i zesańcy syberyjscy. Katalog fotografii za zbiorów Muzeum Historycznego m. st. Warszawy*, cz. II., Warszawa 2005, s. 212.

¹⁰⁸ Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 75. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

¹⁰⁹ B. Dybowski, op. cit., s. 296

¹¹⁰ [http://www.genealogia.okiem.pl/powstanie/index.php?nazwisko Swida, dostęp 11.05.2016].

i grą w karty¹¹¹. Prawie co wieczór zbierało się u nich towarzystwo zesłańców na pogawędkę. Dybowski trafił na wymianę opiniami o wyjeździe z Irkucka do kolejnego punktu osiedlenia na terenie Rosji europejskiej. Zgodnie z jego wspomnieniami poglądy w tym względzie były dość odmienne, w zależności od tego jak i gdzie urządzili się jego koledzy; jedni, którzy w miarę dobrze sobie radzili, woleli poczekać na pozwolenie na powrót do Królestwa lub do miejsc rodzinnych, udowodniając, że w europejskiej części Rosji jest gorzej, niż tu, na Syberii. Natomiast ci, którzy nie znaleźli w Irkucku odpowiedniego zajęcia, pragnęli opuścić Irkuck nie zwlekając¹¹².

W dniu 3 lutego 1876 roku Ignacy Danilewicz ożenił się z krewną Władysława Książopolskiego 23-letnią Ewelina Robakiewicz. Pochodziła z guberni grodzieńskiej. Przyjechała wraz z Książopolskim na Syberię, ponieważ potrzebował opieki. Odbывał leczenie w domu dla umysłowo chorych w europejskiej części Rosji. Zaburzenia psychiczne spowodowało nadużycie alkoholu. Początkowo Władysław Książopolski miał ożenić się z Ewelina, lecz na to nie pozwolono ze względu na obawę recydywy. Później poślubił Rosjankę, z którą niedługo się rozstał¹¹³.

Nieliczne przykłady stanowią małżeństwa zesłańców polskich zawarte z mieszkankami Irkucka. Przytoczę tu przykład Ignacego Wojszyckiego (w 1873 roku miał 42 lata) pochodził z Warszawy, gdzie pracował w fabryce. Do Irkucka przybył 15 października 1864 roku¹¹⁴. Ożenił się z mieszkanką Irkucka Ewdokią Stiepanową. Mieli oni jedno dziecko. Podczas pożaru 1879 roku ponieśli niepowetowaną szkodę – stracili cały swój majątek. Po jego śmierci Ewdokia prowadziła zakład fotograficzny otwarty przez męża¹¹⁵. Z kolei Walenty Wiśniewski wziął za żonę mieszkankę Irkucka i miał z nią 5 dzieci. We własnym domu przy ulicy Jakuckiej otworzyli wytwórnię wędlin¹¹⁶.

Warto też wspomnieć o kilku interesujących małżeństwach zawartych w Irkucku. W dniu 18 czerwca 1866 roku absolwent uniwersytetu petersburskiego Aleksander Oskierko poślubił swoją kuzynkę, Teodoziję Grabowską, która przyjechała do niego z Wilna¹¹⁷.

Do najlepiej usytuowanych Polaków w Irkucku należał szlachcic z Wołynia Wiktor De Cot (Deko). W wieku 43 lat w dniu 19 lipca 1869 roku ożenił się po raz drugi ze starszą od niego o 3 lata Aleksandrą Zarzycką. Przy ślubie był obecny Hieronim Szumski, nazwisko którego często figurowało

¹¹¹ B. Dybowski, s. 596.

¹¹² B. Dybowski, *O Syberii i Kamczatce. Cz. I...*, op. cit., s. 199-200.

¹¹³ Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 81 об. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.; B. Dybowski, op. cit., s. 204.

¹¹⁴ Ф. 24, Оп. 3, Д. 89, К. 2230 Л. 3-4 об. О дозволении жене политического ссыльного Евдокии Войшицкой открыть в Иркутске фотографическое заведение 1873-1874 гг.

¹¹⁵ *Powstanie postyczniowe i zesłańcy syberyjscy. Katalog fotografii za zbiorów Muzeum Historycznego m. st. Warszawy, cz. II.*, Warszawa 2005, s. 54.

¹¹⁶ *Powstanie postyczniowe i zesłańcy syberyjscy. Katalog fotografii za zbiorów Muzeum Historycznego m. st. Warszawy, cz. II.*, Warszawa 2005, s. 69.

¹¹⁷ Ф. 297 Оп. 1 Д. 45, Л. 2. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

w aktach małżeńskich jako świadka i Bolesław Kisielewski¹¹⁸. Aleksandra Zarzycka urodziła się w Petersburgu, a w Irkucku znajdowała się od 1854 roku. Pracowała ona w Instytucie Panien jako lektor języka francuskiego oraz nauczycielka w podstawówce¹¹⁹.

W dniu 20 września 1872 roku zawarto małżeństwo pomiędzy absolwentem uniwersytetu moskiewskiego, lekarzem Józefem Piekarskim a Ewelina Rodzewicz, która przyjechała do niego w 1872 roku z guberni mińskiej. Na świadków zaproszono zarówno lekarza Jana Świdę, jak i kierownika zarządu górnictwa Rodryka Świętorzeckiego¹²⁰. Zgodnie z relacjami Benedykta Dybowskiego Piekarscy stanowili przykład dobrej rodziny. Ewelina Rodzewicz scharakteryzował jako miłą i piękną kobietę, a ich dwie małe córki były piękne jak aniołki. Rodzina Piekarskich zaprosiła Dybowskiego na wieczór, na którym byli obecni prowizor Wiktor Bogusławski, Antonowicz z żoną, Gorajscy, Gustaw Paprocki, Edward Letkie, Rodryk i Apolinary Świętorzeccy¹²¹.

Z domu do Apolinarego Świętorzeckiego pisano w listach wysyłanych z kraju, że wiele młodych dziewcząt wybierało się w tym czasie z kraju na Syberię, żeby połączyć się węzłem ślubnym z tymi, komu przed zesłaniem obiecywały dozgonną miłość. Niestety, narzeczona Apolinarego Świętorzeckiego nie przyjechała do niego. W związku z tym zesłaniec z goryczą odnotował: „daremnie jednak wśród nazwisk tych wiernych istot szukałem drogiego mi imienia! Więc choć cieszyłem się ze szczęścia innych, głuchy ból nurtował mi w piersiach”¹²².

Litwin Apolinary Hofmeister został zesłany na katorgę za spisek 1847 roku, w rezultacie znalazł się w Omsku wraz z pisarzem Fiodorem Dostojewskim. August Iwański opisał Apolinarego Hofmeistera jako entuzjastę, muzykalnie i wszechstronnie wykształconego, zaś niepraktycznego w życiu¹²³. Po raz drugi skazano go na Syberię podczas wydarzeń 1863 roku, wtedy pełnił obowiązki wojewody grodzieńskiego i brzesko-litewskiego. Przyjechała do niego liczna rodzina: żona Helena z domu Kurcjuś, jej siostra Leonarda Domaradzka z dwiema córkami oraz dwiema już niemłodymi siostrzenicami Podgóorskimi. W niedługim czasie jego żona i jej siostra zmarły, a jedną

¹¹⁸ Ф. 297, Оп. 1, Д. 7, Л. 45. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.; Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 31. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

¹¹⁹ Jej zawód wpisano w spisie osób katolickiego wyznania: Ф.297, Оп. 1, Д. 16, Л. 17об. Именной список прихожан за 1856 год; Памятная книжка иркутской губернии на 1865 год, Иркутск 1865, с. 29.

¹²⁰ Ф. 297, Оп. 1, Д. 7, Л. 58. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.; Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 56. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.; *Powstanie postycziowe i zesłańcy syberyjscy. Katalog fotografii za zbiorów Muzeum Historycznego m. st. Warszawy, cz. II.*, Warszawa 2005, s. 217.

¹²¹ B. Dybowski, *O Syberii i Kamczatce. Cz. I. Podróż z Warszawy na Kamczatkę*, Warszawa 1912, s. 212

¹²² Z. Kowalewska, *Ze wspomnień wygnańca z roku 1863*, Wilno 1911, s. 153-154.

¹²³ A. Iwański, op. cit., s. 232.

z Podgórskich poślubił Apolinary Hofmeister¹²⁴. A właściwie 12 listopada 1868 roku odbył się jego ślub z 32-letnią Józefą Podgórską, świadkami uroczystości zostali Stanisław Olędzki i Józef Kalinowski¹²⁵, późniejszy Ojciec Rafał kanonizowany w 1991 roku. Wcześniej w dniu 28 lipca 1868 roku Stanisław Olędzki ożenił się z drugą siostrzenicą Heleny Kurcusz - Heleną Podgórską przy udziale Józefa Kalinowskiego. Później przenieśli się do Irkucka, gdzie 19 czerwca 1869 roku urodził im się syn Stanisław Karol¹²⁶. W sakramencie chrztu jak i podczas ślubu wziął udział Józef Kalinowski, z czego można wywnioskować, że był przyjacielem rodziny Olędzkich i Hofmeisterów. W 1873 roku Apolinary Hofmeister z swoją drugą żoną Józefą Podgórską wrócił do Krakowa¹²⁷. Córka Leonardy Domaradzkiej, siostry pierwszej żony Hofmeistera, Wiktoria Maria w wieku 18-tu lat w dniu 26 maja 1871 wyszła za mąż za Antoniego Skaczkowskiego w obecności świadków Apolinarego Hofmeistera, Antoniego Pióra i Józefa Nedzińskiego¹²⁸. Po jakimś czasie jej mąż zmarł, a ona wraz z dziećmi wróciła do Warszawy¹²⁹.

Rzeźbiarz Klemens Melin ożenił się w Irkucku w dniu 28 listopada 1870 roku z córką kozacką Heleną Szostakowską. Pierwszy ich syn Wacław Mikołaj urodził się 24 listopada 1871 roku, jego rodzicami chrzestnymi zostali Stanisław Libenau i Paulina Jankowska¹³⁰. Drugi syn Mateusz Stefan przyszedł na świat 8 września 1873 roku, jego rodzicami chrzestnymi zostali Henryk Jankowski i Paulina Wosińska¹³¹. Później jego synowie pomagali mu w pracy¹³². W spisie zesłańców za 1878 roku Klemensa Melina zarejestrowano jako ślusarza¹³³. Z metryki można wywnioskować, że rodzina Melinów przyjaźniła się z rodziną Jankowskich. Henryk i Paulina z domu Kwiatkowska przybywali już od dłuższego czasu w Irkucku. Wzięli ślub w dniu 28 października 1862 roku¹³⁴. Rodzina Melinów również była w serdecznych stosunkach z rodziną Brydyckich i Lechów. Dowodzi tego udział Heleny Melin w sakramencie chrztu pierworodnego syna Macieja i Heleny Lechów – Stanisława Walentego, który odbył się w Irkucku w kwietniu 1872 roku¹³⁵.

¹²⁴ W. Lasocki, op. cit., s.205.

¹²⁵ Ф. 297, Оп. 1, Д. 7, Л. 41. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.

¹²⁶ Ф.24, Оп. 1, Д. 5ф, Л. 69. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874 гг.

¹²⁷ W. Lasocki, op. cit., s. 205.

¹²⁸ Ф. 297, Оп. 1, Д. 7, Л. 54. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.

¹²⁹ W. Lasocki, op. cit., s. 205.

¹³⁰ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 84 об. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

¹³¹ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 97 об. Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

¹³² Ф. 297, Оп. 1, Д. 7, Л. 52. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.; *Powstanie postyczniowe i zesłańcy syberyjscy. Katalog fotografii za zbiorów Muzeum Historycznego m. st. Warszawy*, cz. II., Warszawa 2005, s. 224.

¹³³ ГАИО, Ф. 24, Оп. 3, Д. 529, К. 2239, Л.13об -16. Дело о политических ссыльных проживающих в Иркутске в 1878 и 1879 году.

¹³⁴ Ф. 297, Оп. 1, Д. 7, Л. 21. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.

¹³⁵ K. Sadurski, *Dzieje Macieja Lecha i jego rodziny w latach 1838-1921*, s. 13; <http://zeslaniec.pl/54/Sandurski.pdf>, dostęp 16.05.2016].

Z handlu utrzymywała się rodzina Górskich. Piotr Górski wstąpił w związek małżeński z wychowanką przytułku kościoła irkuckiego Barbarą Kotowską w dniu 25 października 1864 roku w obecności świadków Semena Szwabińskiego i Adama Broniewskiego¹³⁶. Nie powrócili oni do kraju a ich dalsze losy nie są znane.

W latach 70. Władysław Gukowski prowadził w Irkucku warsztat stolarski. Pochodził z guberni kowieńskiej, do Irkucka przybył w 1869 roku. W dniu 27 maja 1879 roku ożenił się z 21-letnią Heleną Jurkiewicz, która przyjechała do Irkucka z gub. mińskiej. W 1878 roku ich ślub odbył się w obecności świadków Aleksandra Jurkiewicza i Edwarda Michałowskiego¹³⁷.

Braciom Selwińskim Robertowi i Karolowi dobrze się układało w Irkucku. Zajmowali się oni ubojem świń i mieli własną wędliniarnię. Karol Selwiński mieszkał w swoim domu na Znamieńskich Przedmieściach wraz z żoną Magdaleną z domu Szymańską¹³⁸. W dniu 3 listopada 1868 roku Robert Selwiński ożenił się z Weroniką Pruszyńską, która pochodziła z guberni grodzieńskiej. Świadcami ich ślubu byli Aleksander Oskierko i Julia Wojewódzka¹³⁹. W czerwcu 1869 roku przyszła na świat ich pierworodna córka Wacława Paulina, chrztu udzielił ks. Czudowski, a rodzicami chrzestnymi zostali Wojciech Koperski i Katarzyna Pruszyńska w obecności świadków Jana Świdy i Marii Bnińskiej¹⁴⁰. Siostra Weroniki, Pruszyńskiej Katarzyna wyszła za mąż za zdolnego stolarza Ksawerego Kobosko w dniu 15 stycznia 1872 roku. Świadcami byli Robert Selwiński i Marcin Łomankowski¹⁴¹. Z Robertem Selwińskim przybyły do Irkucka jego dzieci z pierwszego małżeństwa. Jego 17-letnia córka Aniela poślubiła Franciszka Kempkiewicza w dniu 4 lutego 1874 roku mając za świadków Roberta i Karola Selwińskich i Feliksa Sokołowskiego¹⁴².

Córka jednego z braci Michalina Selwińska w wieku 16 lat w dniu 18 sierpnia 1870 roku wyszła za mąż za Henryka Rudnickiego (36 lat) z gub. kijowskiej. Świadcami ślubu zostali Robert Selwiński, Franciszek Bieliński i mieszczanin irkucki Michaił Galin¹⁴³. Podczas wesela Michalina zniknęła, mąż poszedł jej szukać i znalazł na małżeńskim łożu z rodzonym ojcem. Henryk Rudnicki popadł w ciężką depresję i otruił się alkoholem¹⁴⁴.

¹³⁶ Ф. 297, Оп. 1, Д. 7, Л. 25. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.

¹³⁷ Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 90 об. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

¹³⁸ *Powstanie postyczniowe i zesłańcy syberyjscy...*, op. cit., s. 231, 243; W. La-socki, op. cit., s. 328

¹³⁹ Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 22. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

¹⁴⁰ ГАИО, Ф. 24, Оп. 1, Д. 5а, Л. 68 об., Римско-католической приходской церкви города Иркутска (о крещении) за 1848-1874.

¹⁴¹ Ф. 297, Оп. 1, Д. 7, Л. 56. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.

¹⁴² Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 71. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.; *Powstanie postyczniowe i zesłańcy syberyjscy...*, op. cit., s. 233.

¹⁴³ Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 40. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

¹⁴⁴ W. Czernik, *Pamiętniki weterana 1864 r.*, Wilno 1914, s. 67.

Obywatel księstwa Poznańskiego Erazm Głębocki przybył na Syberię około 1864 roku i spędził tam około 50 lat, ponieważ jego interesy na Syberii szły dość dobrze. Umiał doskonale wyrabiać słodczyce: kremy, pomadki, cukierki, ciasta, torty. Później zdobył renomę dobrego fabrykanta wędliny litewskiej¹⁴⁵. W dniu 25 lipca 1879 roku w wieku 54 lat ożenił się z Józefą Korycką, która przyjechała do Irkucka w 1877 roku z guberni radomskiej. Świadkami ich ślubu zostali ks. Józef Rózga, Lucjan Korycki i Maciej Lech¹⁴⁶. Ich dom był miejscem spotkań towarzyskich miejscowej Polonii¹⁴⁷. Tymczasem brat Józefy Koryckiej – Lucjan ożenił się 13 kwietnia 1874 roku z wdową Marią Dąbrowską¹⁴⁸. Pracownik hotelu „Gwiazda”, a później apteki Domrowskiego prowizor Felicjan Górecki poślubił obywatelkę Prus 18-letnią Julię Ratich¹⁴⁹.

Adwokat Michał Kossowki mieszkał w centrum Irkucka w domu Lejbowicza przy ul. Bolszoi, gdzie organizował sprzedaż upadłości. W styczniu 1871 roku ożenił się z luteranką Matyldą Kwiatkowską, która przybyła do Irkucka w 1863 roku, przy udziale świadków Józefa Kalinowskiego i Hieronima Szumskiego. Później rodzina wyjechała do Petersburga¹⁵⁰.

W dniu 7 grudnia 1865 roku szlachcic z Białorusi, kolega Benedykta Dybowskiego ze studiów w Mińsku, Bolesław Dubowik poprosił o pozwolenie na zawarcie małżeństwa z córką radcy nadwornego Elżbietą Kisielową¹⁵¹. Z zawodu Dubowik był prawnikiem, ukończył uniwersytet moskiewski. Zarabiał na utrzymanie rodziny sprzedając drewno opałowe. W 1887 roku kupił dom przy ulicy Troickiej. Choć lubił śpiewać pieśni w języku białoruskim, był Polakiem. Benedykt Dybowski zanotował wypowiedź Bolesława Dubowika w tej sprawie: „człowiek tzw. dwunarodowy sam siebie oszukuje, że łatwiej pojąć kosmopolitę aniżeli dwunarodowca”¹⁵².

Z córką urzędnika Nadieżdą Argunową ożenił się również Józef Bułgarin. W tym celu zwrócił się do władz syberyjskich w dniu 22 grudnia 1866 roku ze stosowną prośbą¹⁵³. Z absolwentką irkuckiego Instytutu Panien Anną

¹⁴⁵ B. Dybowski, *Pamiętnik dra Benedykta Dybowskiego...*, op. cit., s. 52

¹⁴⁶ Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 91. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

¹⁴⁷ *Powstanie postyczniowe i zestańcy syberyjscy...*; op. cit, cz. II, s., s. 265.

¹⁴⁸ Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 73. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.

¹⁴⁹ Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 72. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.; *Powstanie postyczniowe i zestańcy syberyjscy...*, op. cit cz. II., s. 291.

¹⁵⁰ Ф. 297 Оп. 1 Д.45, Л. 47. Книга на записку предбрачных экзаменов иркутского костела с 1866 по 1893 гг.; Ф. 297, Оп. 1, Д. 7, Л. 52. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.; *Powstanie postyczniowe i zestańcy syberyjscy*, cz. II., s. 307.

¹⁵¹ ГАИО. Ф. 24, Оп. 1, Д. 146, К. 45, Л. 4-1об. Дозволение на поселение и вступление в брак политических преступников сосланных в Восточную Сибирь 1865-1867 гг.

¹⁵² B. Dybowski, *Pamiętnik dra Benedykta Dybowskiego...*, op. cit., s. 60.

¹⁵³ ГАИО. Ф. 24, Оп. 1, Д. 146, К. 45, Л. 34-25об. Дозволение на поселение и вступление в брак политических преступников сосланных в Восточную Сибирь 1865-1867 гг.

Żukowską chciał się ożenić Karol Janiszewski, który w dniu 22 stycznia 1873 roku sporządził list o pozwolenie na to małżeństwo¹⁵⁴.

Jednocześnie dwóch zesłańców Marcin Kułakowski i Kazimierz Wyszyński w 1867 roku napisali prośbę o zezwolenie na małżeństwo z wdową Heleną Czarniecką. Niebawem przyszła odpowiedź samej Czarnieckiej zawierająca rezygnację z propozycji Marcina Kułakowskiego. W rezultacie 31 stycznia 1869 roku odbył się jej ślub z Kazimierzem Wyszyńskim przy obecności świadków Józefa Sulińskiego i Stefana Morgulca¹⁵⁵. Helena przybyła z Warszawy do Irkucka w 1864 roku¹⁵⁶.

Na podstawie źródeł oraz bogatej literatury wspomnieniowej można przedstawić w miarę wyczerpująco zarys życia rodzinnego zesłańców polskich w Irkucku. Bez omówionych wyżej wątków nie sposób zrozumieć całego obrazu dziejów Polonii irkuckiej. Zwracali się oni do urzędu irkuckiego z różnymi problemami: zezwoleniem na osiedlenie się w mieście, prośbami o pomoc finansową czy też udzielenie informacji o członkach rodziny. Wszystkie te prośby dają możliwość zrekonstruowania historii osobistych osiedleńców polskich.

Zaczerpnięte przykłady pozwalają na stwierdzenie, że w latach 50. XIX wieku w Irkucku dopiero zaczynały się pojawiać polskie rodziny. Udowadniają to zapisy mówiące o kilku małżeństwach zawartych przez ludzi zamożnych i bardzo niedużej liczbie kobiet - na 125 katolików znajdujących się w Irkucku w 1856 roku przypadało około 6 kobiet i odbyło się około „10 sakramentów chrztu”, wśród których sporą liczbę stanowili nieślubne dzieci. Dopiero pod koniec lat 60-70. XIX wieku można mówić o osiedlaniu rodzin w Irkucku, zresztą według metryki z 1874 roku mężczyzn było już tylko o połowę więcej niż kobiet.

Każdą z wspomnianych wyżej rodzin można nazwać swoistym gwarantem dbałości o własne wartości kulturowe w obcym środowisku. W rzeczywistości tak było, lecz każda z nich przeżywała swój indywidualny los, czasami nawet tragiczny. Niektórzy wrócili do kraju, część z nich osiadła w Irkucku i wtopiła się w lokalne społeczeństwo, a niektórzy do dnia dzisiejszego mają świadomość swojego polskiego pochodzenia i starają się pielęgnować tradycje swoich przodków.

To wszystko jest zaledwie cząstkową próbą przybliżenia złożonego problemu relacji międzyetnicznych, w które wpisywała się społeczność polskich zesłańców w Irkucku. Do tej pory nie mamy jednak obrazu tych związków ukazanych w pełniejszych kontekstach społeczno-kulturowych wynikających ze zmiennych warunków zesłańczego bytowania oraz adaptacji do nowego środowiska. Problemy te sytuują się w tłumie faktów

---

¹⁵⁴ ГАИО. Ф. 24, Оп. 1, Д. 146, К. 45, Л. 12. Дозволение на поселение и вступление в брак политических преступников сосланных в Восточную Сибирь 1865-1867 гг.

¹⁵⁵ ГАИО. Ф. 24, Оп. 1, Д. 146, К. 45, Л. 26-31. Дозволение на поселение и вступление в брак политических преступников сосланных в Восточную Сибирь 1865-1867 гг.; Ф. 297, Оп. 1, Д. 7, Л. 42. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг.

¹⁵⁶ Ф. 297 Оп. 1 Д.7, Л. 42. Метрическая книга о бракосочетании 1850-1871 гг. Ślub odbył się w kościele irkuckim, a świadkami byli Józef Suliński i Stefan Morgulec.

wypełniających księgi parafialne rejestrujące narodziny, śluby i zgony, w dokumentach lokalnej administracji dotyczących dziejów Kościoła katolickiego, faktografii związanej z rozstrzelaniem dowódców powstania nadbajkalskiego, w portretach biograficznych niektórych zesłańców itp. Galerię tych postaci uzupełniają jeszcze pamiątnikarskie zapisy zesłańców i w moim odczuciu źródeł tych nie da się ominąć. Tylko wówczas problematyka podjęta w tym artykule znajdzie pełniejszy obraz w kolejnych opracowaniach.

Różnorodność relacji zachodzących między polskimi zesłańcami, a lokalną społecznością Irkucka, Omska, Tomska czy Władywostoku, miast gdzie były „polskie kolonie” dowodzi konieczności podjęcia wielostronnych badań nad tym zagadnieniem. Zaprezentowane w artykule wiadomości wskazują jedynie na niektóre faktograficzne wydarzenia związane z polską obecnością Irkucku oraz na potrzebę pogłębionych opracowań z tego zakresu, na co przed laty zwracał uwagę irkucki historyk, profesor Bolesław Szostakowicz. Problematyka przedstawiona w artykule jest skromnym początkiem tej drogi, wskazaniem na niej punktów orientacyjnych, można powiedzieć stawiania „pierwszych kroków” wiodących do pełniejszego omówienia tego zagadnienia sytuującego się w szerszej perspektywie związków polsko-syberyjskich. Wymagać to będzie jednak pokonania pewnych oporów, mających przede wszystkim charakter pełniejszej dostępności do syberyjskich archiwów, których zbiory stanowią ważną bazę źródłową dla tej problematyki.

Warto jednak podjąć ten trud i z całą pewnością wyłoni się z niego pełniejszy obraz życia polskiej diaspory na syberyjskiej obczyźnie. W każdym razie badacz związków polsko-syberyjskich powinien zdawać sobie sprawę z tego, że rozważania podjęte w tym artykule anonsują potrzebę ukazania ważnego fragmentu tych związków, które jak do tej pory nie znalazły pełniejszego omówienia. A warto przypomnieć, że w jego zakres wchodzi pola niezwykle rozległe, mieszczące w sobie zróżnicowane obrazy współżycia polskiej diaspory z wieloetnicznym środowiskiem Syberii z jego wszystkimi uwikłaniami kulturowymi i socjologicznymi. W tak szerokim kontekście ukazana w artykule problematyka okazuje się istotnym ogniwem do pełniejszego przedstawienia polskiej diaspory na Syberii oraz jej rodzinnych związków z ludnością rosyjską. Nie waham się sugerowania by inni badacze poszli tym tropem, co z pewnością wzbogaci problematykę związków polsko-syberyjskich i otworzy nowe perspektywy badawcze.